

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DERNEĞİ

Özel Sayı

Yıl:1 • Sayı:1 • Mart 2014

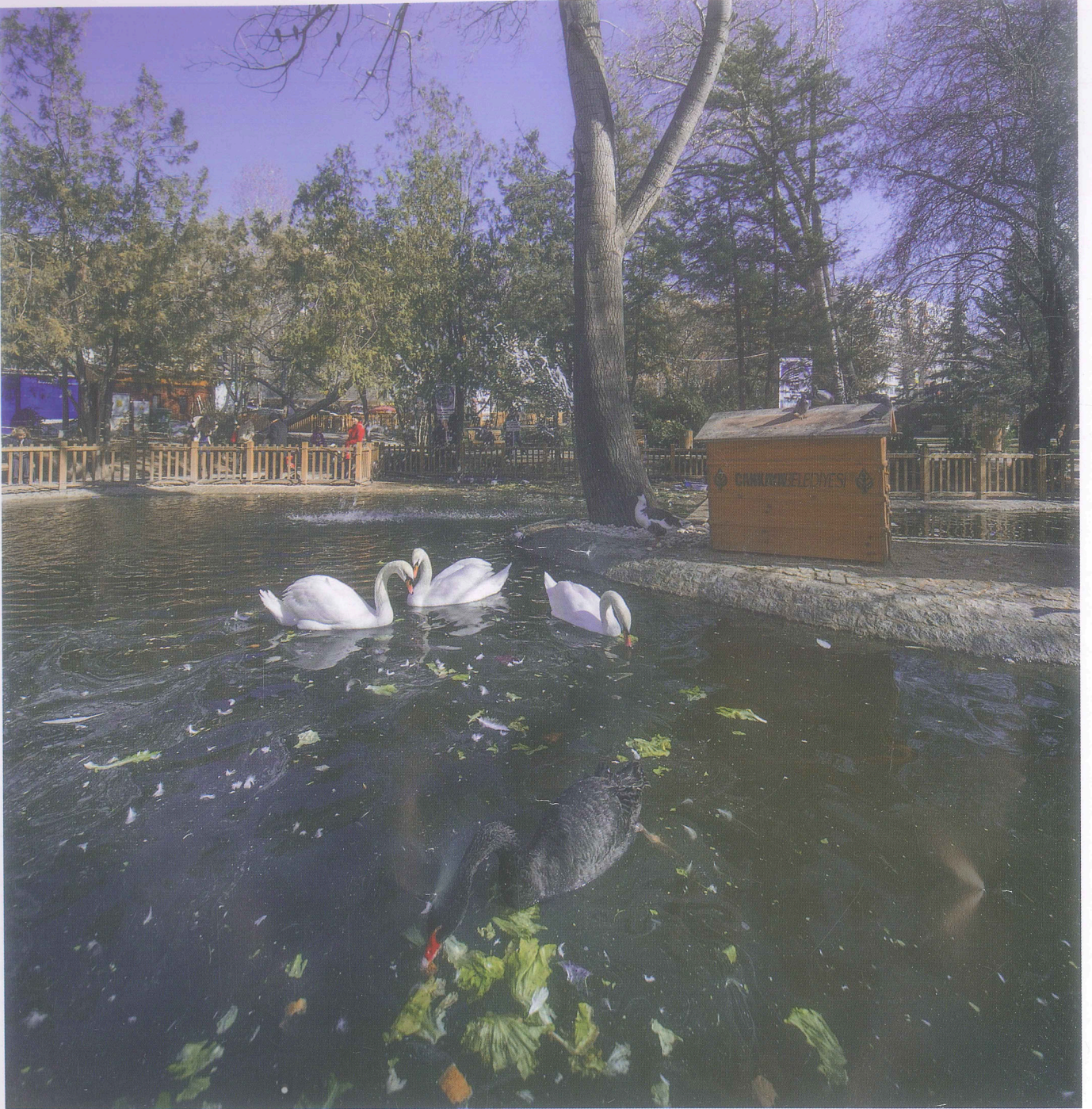
ISSN: 1300-4204

Tunalı Hilmi Bey

Tunalı'nın Kuşluk Parktaki Heykeli*

GEÇMİŞİ BİLMİYEN GELECEĞİ KURAMAZ

*Kuşulu Park**

İki ayda bir yayımlanır.
Mart 2014

Yıl: 1 Sayı: 1

Dergi Sahibi

Atatürkçü Düşünce Derneği Adına
Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ

Özel Sayı Düzenleme

Prof. Dr. Naki SELMANPAKOĞLU
Nazmi ŞARVAN
Selçuk UÇAL
Tevfik KIZGINKAYA

Yazışma Adresi/Yönetim Yeri
ADD Genel Merkezi
GMK Bulvarı 102/7-8
Maltepe - Ankara 06570

İletişim

Telefon: +90 312 232 43 44
Faks: +90 312 229 60 66
addgenelmerkez@add.org.tr
web: www.add.org.tr

Grafik-Tasarım&Baskı
ERTEM BASIM Ltd. Şti.
Nasuh Akar Mah. 1404 Sok. No:19
Balgat / ANKARA
Tel: (0.312) 284 18 14
Belgegeçer: (0.312) 284 31 66

ISSN: 1300-4204

Basım Tarihi
Mart - 2014

ÜCRETSİZDİR

Başlarken

Atatürkçü Düşünce Derneğimizin kuruluşunun 25. yılındayız.

Sözün başında, başta kurucu Genel Başkanımız Prof. Dr. Muammer Aksoy olmak üzere, Derneğimizin kurucularını, bu süreçte görev yapan genel başkanlarımızı, genel merkez ve şube yöneticilerimizi saygı ve şükranla selamlıyoruz.

25 yıllık bu süre içinde Cumhuriyet Devrimi yolunda şehit olan kurucularımız; Prof. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Dr. Bahriye Üçok, Genel Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı ve Dr. Necip Hablemitoğlu, olmak üzere yitirdiğimiz tüm yönetici ve üyelerimizi özlemle anıyoruz.

Kuruluşumuzun 25. yıl dönümü nedeniyle çıkarmaya başladığımız ve iki ayda bir yeni bir yurtseveri tanıtmak amacı güden bu bültende,

- Tarihten ders alarak, verilen mücadeleleri ve yaşananları tekrar anımsamayı ve bilmediklerimizi öğrenmeyi,
- Geçmişimizle geleceğimiz arasında köprü kurmayı ve geleceğimize ışık tutmayı,
- Yaşamakta olduğumuz siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde Atatürkçü Düşünce Sisteminin gösterdiği çözüm yollarını görmeyi amaçladık.

Cumhuriyet sadece bizim bilebildiğimiz tarih bilgileri ile oluşmadı. Yaşadığımız kentin cadde ve sokakları, sanat ve kültür yapıtlarında saklı kalmış bilmediğimiz yaşananlarla doludur.

Amacımız, 1920'nin, 1923'ün öncesinde aydınlatma mücadelesi veren kişileri sadece adları ile değil, kurtuluş ve kuruluş sürecimize, Cumhuriyetimize ve Mustafa Kemal Atatürk'e olan katkıları ile tanıtmaktır.

Cumhuriyet öncesi kuşaklarda da rejim, demokrasi ve özgürlükler konusunda konuşan, yazan çizen ve bu uğurda zindanlarda ömür çürüten aydınlarımızı o koşullarda verdikleri mücadelelerle yaşatmayı, bir yurtseverlik ve bir vefa borcu olarak görmekteyiz.

Çağdaş yaşamımıza ve gerçekten demokratik bir yönetim yapısına sahip olabilmemiz için Cumhuriyet değerlerimizin ve Atatürkçü Düşünce Sisteminin yurttaşlarımız ve halkımız tarafından iyi bilinmesi ve özümsemişi gerekmektedir.

Devrim karşıtlarının yalan ve çarpıtılmış tezlerine karşı tarihsel gerçeklerle karşı durabilmek için Atatürkçü Düşünceyi- Kemalizm'i - Cumhuriyet Devrimimizi doğru anlamak, geçmişi ve verilen mücadeleleri iyi bilmek zorundayız.

Sözün özü, "Geçmişi bilmeyen geleceği kuramaz."

Tansel Çölaşan
Genel Başkan

TUNALI HİLMİ BEY

Başkent Ankara'da yaşayanlar veya yolu düşüp de, buralarda bir süre kalanlar: büyük ihtimalle, Kızılay ile Çankaya arasında, Ankara'nın belki de merkezi sayılabilecek veya merkezi sayılmasa da, birkaç önemli yeri ve özellikle şehrin marka otellerini barındıran bu semtine mutlaka

gitmişler, buradan geçmişlerdir. Yani: Ankaralı olup ta "Tunalı Hilmi Caddesini" bilmeyen, sanırım azdır. Caddesi olduğu kadar, hemen köşesindeki yani başlangıç noktasındaki bir parkı ile de, Ankaralılar tarafından bilinir. Evet "Kuğulu Park", hani son yıllarda nispeten yol yapım çalışmaları nedeniyle küçülse de, hala içindeki küçük havuzda ördeklerin, kuğuların salına salına yüzerek, gelen ziyaretçilerin ilgisini çeken güzel park. Peki yıllarca görüp de bir türlü kimmiş diye düşünmediğimiz bu Tunalı'yı tanımak istemez misiniz?

Batı Karadeniz, Zonguldak ve Ereğli'nin en önemli tarihi figürlerinden, Osmanlı Devletinin son dönemi ve cumhuriyetimizin ilk yıllarındaki en idealist

aydınlardan olan Tunalı Hilmi Bey'in yaşamının yeniden hatırlanmasının büyük önemi vardır. Gençlerimiz ve geniş halk kitleleri, yeterince tanınmayan Tunalı'nın şahsında Cumhuriyetin nasıl kurulduğunu ve o dönemde aydınların neleri göze alarak bu ülkeyi var ettiğini görme fırsatını biraz olsun bu yazı ile bulacaklardır. Aydın denilen insanların sadece tahsil yapmış değil ideallerini gerçekleştirmek için riskleri göze alan düşüncelerini yaşamları boyunca pratikte de uygulayan insanlara bir örnek olarak seçildi Tunalı.

Yaşamı:

1871'de bu gün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Tuna Nehri kıyısında Eskicuma'da doğan Tunalı, soyadını da adı geçen nehir kıyısında doğduğu için Tunalı olarak aldı, yaşamı boyunca da Tunalı Hilmi olarak anıldı.

Üç kardeşi olan Tunalı'nın (Faik, Şükrü, Fehmi) annesi Rukiye Hanım babası tütün fabrikası sahibi ve reji tütün eksperisi İsmail Efendi'dir. Hilmi Bey ve ailesi 1877 Osmanlı -Rus Savaşı nedeni ile İstanbul'a göç etti.

*Tunalı Hilmi Caddesinin Kuğulu Park önünden girişi.**

Eskicuma'da başlayıp İstanbul ve çeşitli vilayetlerde geçen bir çocukluk ve ilk gençlik; İsviçre ve Fransa'da geçen İttihatçılık dönemi; İttihat ve Terakki'den koptuktan sonra Kahire'de geçen görece sakin ve entelektüel açıdan yaratıcı bir dönemin ardından Hilmi Bey ülkesine dönerek değişik ilçelerde makamlıklar yaptı bu dönemde bu gün bile söylemekte zorladığımız çağdaş düşüncelerini sözel, yazı ve eylemle sürdürdü. Meclisi Mebusan'da üyelik ve takiben Ankara'da TBMM üyesi olarak sonlanan ilginç bir hayat hikayesi vardır Tunalı Hilmi Bey'in. Üç kıta bir imparatorluk ve bir ulus devlete yayılan bu kısa hayatına yoğun politik faaliyetlerinin yanı sıra bir çok eserde sıkıştırdı.

Bu gün ise bize; Tunalı Hilmi Caddesi, bir heykel (2006 Yılında Kuğulu Parkın içine dikilen) ve Kavaklıdere şarapları kaldı O'nu anmak için. Hayat öyküsünü okuyunca görülecektir ki Tunalı, Cumhuriyet düşüncesi ve ilkelerini savunmada en az yüz sene günümüzden öndedir. Bu nedenle O'nu tanımak verdiği mücadeleyi bilmek hem Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu hem de M.Kemal Atatürk'ü anlamak açısından önemlidir. Tarih okumadığımız için toplum olarak hem geçmişini bilmiyor hem de günümüz dünyasını algılamada güçlük çekiyoruz.

Bu mücadeleyi veren sadece Tunalı değildir kuşkusuz. Umuyoruz ki bu gün üzerinde yaşadığımız topraklar için hayatını hiçe sayan bu yurtseverleri anlamaya ve anmaya devam edelim. Çünkü insanlar artık toplumun yakın geleceğine bakmayı bir yaşamsal yöntem olarak öğrenmek zorundalar. Eşitsizlik ve haksızlıkların bu günden yarına çözülemeyeceğini biliyoruz. Bu bağlamda cahilliği, bilinçsizliği ve yoksulluğu besleyen şeyin geçmişi iyi anlayıp analiz edemediğimiz olduğunu da biliyoruz. Onun için de bu gün geçmişe bakıp ağlamanın boşluğunu sürekli anlatmak ve toplumun yakın geleceğe bakmalarını öğretmek gerekir. Bu görevde bizlere düşmektedir. Ve bu nedenledir ki yazımızın başlığını **"geçmiş anılamayan geleceği kuramaz"** koyduk. Yakınan değil nedenleri araştıran insanların artması geleceğe umutla bakmaya olanak verecektir.

Bu yazı son yıllarda yaşanan olumsuzlukların etkisi ile karanlık bir tünele girdiğimizi sanan nasıl olsa bir şey kalmadı deyiminin tümünden yanlış bir değerlendirmeye olduğunu duyurmak için kaleme alındı. Doğrusunu isterseniz Türkiye'de anıtları, ölümleri, mezarları, türbeleri, ağaçları, koruları, ırmağı, denizi olan her yerleşim yerinin toplumun kimliğini tanımlayan birçok öğeleri hala var. Cahil bir topluma harap bir eski evin, hatta bir kerpiç evin, en yeni bir gökdelenin daha fazla toplumu ve onun geçmişini temsil ettiğini anlatamazsınız. Toplumun geçmişi denen bilgi ve duygu birikimi az okumuştaki olmaz. Fakat

bu fakir halkın karnını da doyurmaz. Bu bilgi ve duyarlılığa sahip olanlar, Cumhuriyetin başından bu yana, devletin karar verici kademelerine ulaşamadılar. Ulaşabilenlerin de genel gidişe etkili olacak kadar politik ömürleri olmadı. Kuşkusuz bunun fakir bir toplumun sonsuz gereksinimleri, tarih eğitiminin yetersizliği ile de ilişkisi çoktur. Ne ki Tunalı ve daha sonra sizlerle yaşam öykülerini paylaşacağımız kahramanlarımız daha cahil, daha yoksul bir halkı aydınlatmak ve Cumhuriyetin temel taşlarına zemin hazırlamak için bu günlerden daha güç koşullarda daha inançlı ve kararlı çabaları ile günümüz insanına bir kez daha örnek olmaya devam ediyorlar.

Burada bir örnek olarak adı bilinip de düşünce ve mücadelesi pek bilinmeyen ama şu dizelerini anımsadığımız Ziya Paşa'yı örnek gösterebiliriz;

Diyar-ı küfrü gezdim beldeler, kaşaneler gördüm

Dolaştım mülk-ü İslamı bütün viraneler gördüm.

13 Eylül 1870 de (Cumhuriyet ilanından 53 yıl önce) Cenevre'de yayımlanan Hürriyet te Ziya Paşa şunları yazıyor;

"Cumhuriyette padişah, imparator, sadrazam falan yoktur. Ülkenin padişahı da, imparatoru da, kralı da hep halktır. Halk kendi çıkarını düşünen birkaç kişinin kölesi değildir. Herkes hak ve özgürlüklere sahiptir. Ülke tehlikeye düşerse halk silaha sarılır. Halk angarya yöntemi ile çalıştırılmaz. Gazeteler hükümete yaltaklanmak zorunda değildir. Her türlü eleştiriyi yaparlar". Erzurumlu şairimiz Ziya Paşa devam ediyor; "Diktatörlük rejimlerinde iş başındakiler, istediklerini cennete yollarlar, istemediklerini cehenneme. Öyle rejimlerde gazeteler iş başındakilere dalkavukluk ederek yaşamlarını sürdürürler."

İstanbul'a dönüp yeni Anayasa komisyonunda çalışan Ziya Paşa daha sonra sürgün yiyerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı (ölüm tarihi 1881).

Bu bir Osmanlı hikayesi ,fakat şunu anlatır; Cumhuriyeti Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal ve arkadaşları kurdu. Ama Cumhuriyet Anayasasının temel fikirleri Mustafa Kemal kuşağının, bu yola baş koyanlardan öğrendikleri çağdaşlık düşünceleriydi. Sakallı Celal Osmanlı'yı tanımlarken : "Doğuya giden vapurun güvertesinde bazı adamlar batıya koşarlardı" diyor. Biz de iyi ki bu batıya koşanlar vardı diye eklemek istiyoruz. Osmanlılık siyasetinde bu dönemde karşımıza çıkan en önemli fikir adamı Tunalı Hilmi Bey olmaktadır. Tunalı Hilmi, İmparatorluğun tek kurtuluş çaresinin bütün ulusal bağlan-tıları aşacak bir Osmanlı kimliğinin yaratılmasında bulmakta ve bunu sağlayan bir devlet modelini al-

ternatif olarak sunmaktadır. Ancak , hutbelerinde, makalelerinde tüm diğer yazarlara karşı savunduğu bu değer, yani Osmanlılık kavramının bir birlik sağlayıcısı olarak kullanıldığı ve zaman zaman da Türk olma karşılığı olarak ele alındığı gözleniyor.

Hilmi Bey' in yaşamına geri dönersek, yakınlarının ifadeleri ile Tunalı sert görünümüne rağmen çok sakin bir insandı. Hayatının büyük bir bölümünü Abdülhamit istibdadına karşı mücadele ve yeni bir rejimin kurulması için geçiren Tunalı aynı zamanda çok üretken bir insan, kabına sığmaz bir ihtilalcidir. O'na göre mücadele radikal olmalı ancak Abdülhamit gittikten sonra da ne yapılacağı şimdiden planlanmalı ve bilinmelidir. Bu nedenlerle gerek Jön Türk gerekse İttihat -Terakki içindeki mücadelesi sırasında sürekli yazılar yazıp yayınlar yaparak bu düşüncelerini vurguladı ve çözüm önerileri getirdi. Yurt dışında olduğu sıralarda bu mücadele ve uzlaşma önerilerine karşı direnişini kırabilmek için ailesine büyük baskılar yapıldı, babası İsmail Efendi tutuklanarak sürgüne gönderildi ve Musul'da 1899 yılında öldü. Kardeşlerinden Faik Bey askerlikten ihraç edilip, babası ile sürgünde bir süre beraber yaşadı. Ortanca kardeşi Şükrü Bey önce Bağdat'a sonra Basra'ya sürgün edildi ve yoksulluk içinde can verdi. Büyük kardeşi Fehmi Bey önce Bulgaristan'a sonra A.B.D. ye kaçıp bir süre New York-Şikago hattında işçi olarak çalıştıktan sonra tekrar Bulgaristan'a döndü.

Fehmi Beyin Mezarı hemen Tunalı'nı yanı başında Cebeci Mezarlığındadır.*

Hilmi Bey babasının görevi nedeni ile ilk ve orta öğ-

renimini Anadolu'nun değişik yerlerinde tamamladıktan sonra Fatih Askeri Rüştiyesi'ni bitirip Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'ne kaydoldu. II. Abdülhamit yönetimine karşı gizli cemiyetlerin yoğunlaştığı bu dönemde "Teşvik" adlı bir gazete çıkardı ve yönetim aleyhine yazılar yazdı. Bu O'nun ilk siyasi faaliyeti idi. Bununla başlayan yazarlık verdiği mücadele görülecektir ki hayatı boyunca devam etti ve başına çok belalar açtı. Daha sonra öğrenimini Gülhane Askeri Tıbbiyesi'nde sürdüren Tunalı bu okulda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşen Mektepliler Cemiyet-i Hafiyesi'ni kurdu. Üyesi olduğu İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin önde gelenleri hakkında 1895 yılında sürgün kararı alınınca bazı üyeler sürgüne gitti; bazıları bu kararı uymayarak yurt dışına kaçtı. Tıbbiyenin son sınıfında olan Tunalı da kaçarak İsviçre'nin Cenevre kentine yerleşti.

Tıp eğitimi yarım kalan Tunalı Hilmi, öğrenimine Cenevre Üniversitesi pedagoji bölümünde devam etti. Artık İstanbul'daki İttihad-i Osmani cemiyeti Avrupadaki Jön Türkler adı altında birleşmişti. Tunalı, Cemiyetin Cenevre şubasını kurdu. İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1896 yılında gerçekleşen olağanüstü toplantısında Mizancı başkan seçilmişti, Mizancı Murat 1897'de hareketin merkezini Cenevre'ye taşıdı. Tunalı Hilmi, Mizancı Murat'ın çıkardığı Mizan gazetesinde ve Paris şubasını yöneten Ahmet Rıza Bey'in çıkardığı Meşveret'te (Mechveret) düzenli yazılar yazdı; Jön Türkler'in amaç ve hedeflerini açıklayan "Hutbe" (Houtbe) adlı broşürleri yayımladı. Ayrıca Avrupada eğitim gören Türk öğrencilere yardımcı olmak amacıyla "Osmanlı Talebe Cemiyeti"ni kurdu ve "Avrupada Tahsil" adında bir kılavuz kitap yayınladı.

Bu dönemde Mustafa Kemal dahil, Cemal Paşa, Enver Paşa, Talat Paşa gibi önemli isimlerde İttihat ve Terakkinin üyeleri idiler.

Ailesine kendi yüzünden yapılanlar karşısında Abdülhamide karşı mücadelesini daha da artıran Tunalı Hilmi, 1898'de İttihat ve Terakki Cemiyeti müfettişi olarak Mısır'a a gitti ve cemiyetin Kahire şubasını örgütledi. Geçimini ders vererek ve eşinin dikiş dikerek kazandığı paralarla sağladı. Kahire'de "Hak" isimli bir gazete çıkardı. (Bu nedenle Tunalı ilk Türk gazetecilerinden biri sayılır) Cemiyetin içinde bir kongre düzenlenmesi fikrini öne attı ve hazırlıklar için 1900 yılında Paris'e döndü; Hutbe kitapçıklarını

* Hutbe Kelime Anlamı(TDK): a. Din b.Cuma ve bayram namazlarında minberde okunan dua ve verilen öğüt. Güncel Türkçede: İslam ülkelerinde, devletin bağımsızlığı belirtisi olarak, Cuma ve bayram namazlarından önce okunan dua ve verilen öğütler.

*Tunalı ve And ailesinin yaşadığı tarihi değer niteliğini koruyan evin Atatürk Bulvarı yönünden görünüşü.**

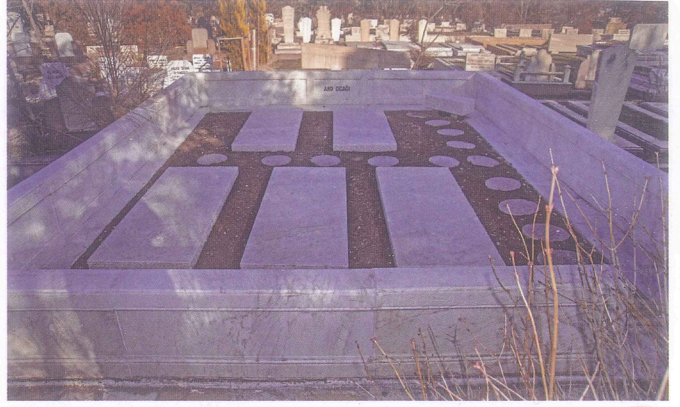

*Aynı evin Kuşulu Park yönü**

yeniden yayımlamaya başladı. Kongre girişimi, Jön Türk ileri gelenleri tarafından kabul görmeyince bu girişimi sonuçsuz kaldı.

Aslında İttihat ve Terakki'yi homojen bir hareket olarak nitелеmek her ne kadar mümkün değilse de, harekete hakim olmuş ve daha sonra iktidara gelmiş olan kılığın askeri niteliği bu hareketin hakim rengi olmuştur. Bu rengin hakim olmaya başladığını ve bunun nasıl çıkmaz bir sokak olduğunu en erken sezenlerden birisi de, imparatorluğun sadece askeri kuvvetle bir arada tutulamayacağını ve muhalif bir hareketin Abdülhamid istibdadından farklı çözümler üretmesi gerektiğini öne süren Tunalı Hilmi Bey'dir. Bu sezgisinden yola çıkarak, çok dilli, çok dinli, çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nu bir arada tutmanın demokratik bir idare kurulmasına bağlı olduğunu dile getirip, bunu ısrarla savundu ve bunun nasıl olacağına dair çeşitli fikirler geliştirip, eserler verdi.

1901 yılı başlarında İsviçre'de Julietta (1908'de Meşrutiyetin ilanı ile adını Hürriyet olarak değiştiren ve ölmeden önce Müslüman olan- Fehmi Bey'in gelini Gülseren Tunalı röportajı-) ile evlenen Tunalının 1902 'de Sevda adını verdikleri bir kız çocuğu oldu daha sonra da İnsan adını verdikleri bir oğlan çocukları dünyaya geldi (1905).

*Yazıları zor okunur olsa da ortadaki mezarda Cenap And bir yanında Ayşe Cezva Hanım bir yanında da Sevda Hanım yatmaktadır (Cebeci Mezarlığı).**

Ankara'da kurulu ve şehrin kültür hayatının en önemli kurumlarından olan Sevda - Cenap And Vakfı ismini onlardan almaktadır. Cenap Bey ve eşi Sevda Hanım klasik müziğe düşkün olduklarından Ses-Tel Birliği isimli bir müzik cemiyeti kurarlar. Bu cemiyet, bugün Kuğulu Park'ın köşesinde olan ünlü mimar Emin Onat'ın yaptığı evlerinin, iki büyük piyanonun da sığabildiği büyük salonunda oda müziği konserleri düzenler ve orada dönemin önde gelen birçok müzisyeni konserler verir.

Yazı Düşünce ve Eylem Hayatı

Tunalı Hilmi'nin yazın, düşün ve eylem hayatı dört döneme ayrılabilir. İttihat ve Terakki'ye katılmak için yurt dışına kaçtığı 1895'ten, aktif siyasi hayattan koptuğu 1901 yılları arasındaki döneme "Hutbe'ler Dönemi" ya da "Birinci Dönem" demek yanlış olmasa gerek. Bu tarihten 1908 yılına kadar olan muhalif hareketin dışında kaldığı, politik olarak aktif olmadığı "İkinci Dönem" onun en kayda değer eserlerini verdiği dönemdir. 1908-1920 arası ve entelektüel olarak ciddi bir üretimde bulunduğu ve en sonunda Meclis-i Mebusan'a üye olarak katıldığı dönemi "Üçüncü Dönem" ve 1920'den 1928'e TBMM'nde mebus olarak bulunduğu dönemi de "Dördüncü Dönem" olarak saymak mümkündür.

Tunalı Hilmi'nin Cenevre ve kısmen Paris'te geçen İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki faaliyetlerini "Hutbe'ler" dönemi olarak da tanımlamak mümkündür. Bunun nedeni, bu yıllarda, Hutbe adını verdiği ve geniş halk kitlelerini istibdada karşı harekete çağırın bildiriler veya daha doğru deyişle kitapçıklar (brochure-pamphlet) yazmış olmasıdır. Bu risaleler Cemiyet tarafından İmparatorluğun değişik yerlerinde dağıtıldı, İstanbul bunu engellemeye çalıştı. Bu dönemde Hilmi Bey fikri olarak daha yakın durduğu Mizancı Murad Bey'in Mizan'ında da yazılar yazdı.

*Evin kapı ziline hala Cenap And'ın adı durmaktadır.**

Sevda Hanım Cenap And ile evlendi (1928) ve 25 Temmuz 1958 de Ankara'da bir trafik kazasında vefat etti. İnsan Tunalı'nın Nerime Hanımla ve Sevda Hanım'ın Cenap beyle evliliklerinden çocukları olmadı Cenap And Sevda Hanımın ölümünden uzun bir süre sonra (1968) Ayşe Cezva Başman ile evlendi.

Düzensiz olarak on bir tanesi yayımlanan Hutbe'lerden birincisi, Hilmi Bey'in Cenevre'ye varışından bir yıl sonra, 1896 Ekim ayında yayımlandı. Genelde yabancı posta servisleri kullanılarak yurda sokulan bu eserlere Hutbe adının verilmesi, bu dönemdeki İttihatçı hareketin durduğu yeri göstermesinin yanı sıra, eserlerin hem amacını hem içeriğini en iyi şekilde yansıtır. Cuma namazına gelmiş halka verilen vaaz edasıyla yazılan ve bazısı çok sayıda ayet ve hadislerle süslenen bu risalelerin neredeyse her satırında, camiye gelen halka ne yapması gerektiğini söyleyen bir imamın otoritesiyle konuşan genç bir eylemci görürüz. Dönemin tepeden modernleşmeci her aydınından beklenebileceği gibi, halka neyin doğru, neyin yanlış olduğu "öğretilmekte" ve ne yapması gerektiği söylenmektedir. Halkı kıyama çağıran ve birer ayaklanma çağrısı olarak nitelendirilebilecek bu risalelerde yazar toplumu harekete geçirmek için dini ve milli duyguları kullanma, azarlama, sitem etme, tehdit etme, istekte bulunma ve bunlara benzer birçok yola başvurur.

Dikkatle incelendiğinde bu dönemde Hilmi Bey'in Türk unsuruna özel bir vurgu yaptığı görülmektedir. Doğrusu, yazarın eserleri genel olarak göz önüne alındığında Türk unsuruna verilen bu önem dikkat çekicidir. Dolayısıyla, her ne kadar Osmanlılığın en yılmaz savunucularından biri olarak görünse de, genç Hilmi'nin de gittikçe daha hissedilir olan milliyetçi ortamdan etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek O'nun Osmanlılığı, zaman içinde, bütün Osmanlı halklarının eşit olduğu bir düzenden Türk ve ardı sıra diğer Müslüman unsurların hakim unsurlar olduğu bir düzene doğru evirildi. Bu bakımdan, özellikle ilerde TBMM'deki konuşmalarında ve o dönemde yazdığı eserlerde yoğun olarak görülen Türkçü renklerin başlangıcı bu dönemde aranmalıdır.

Bu dönemde zaman zaman Abdülhamit'le gönderdiği elçiler aracılığı ile anlaşmalar yapıp hayatını idame ettirebilmek ve yayınlarını bastırabilmek için çaba sarf ettiği görülmektedir. Doğal olarak Türkçü, milliyetçi, cumhuriyetçi fikirlerinden vaz geçmeyen Tunalının bu gelir kaynağı her zaman çok kısa sürdü. Ne var ki İstanbul tarafından sürekli verilen vaatlerle faaliyetlerini durdurması istekleri yurt dışında başta Tunalı olmak üzere bir avuç aydının Abdülhamit yönetimi için ne denli önemli ve tehlikeli olduğunu göstermesi açısından kayda değer olsa gerektir.

Bilinmelidir ki Hilmi Bey'i beraber olduğu yapıdan koparan en önemli düşüncesi, esas sorunun Abdülhamid'in tahtta indirilmesi değil, o tahttan indirildikten sonra neler yapılacağına dair bir fikri yapının bulunmamasıdır. (Burada Mustafa Kemal'in Erzu-

rum Kongresi koşullarında Mashar Müfite gelecek rejimin Cumhuriyet olacağını ve yapılacak diğer devrimleri söylemesi arasında bir benzerlik kurmak mümkündür) Bu bilinçle hareket etmeye başlayan Tunalı, İslahat Düzeni adıyla da yayımlamayı düşündüğü Murad isimli, en hacimli ve kapsamlı eserini yazdı. Birçok millettten oluşan bir Osmanlılığın nasıl mümkün olacağına dair kafa yorduğu Murad'ın yayımlanmasıyla, eksik olan Hutbe'lerin de tamamlandığını belirten Tunalı, İttihat ve Terakki ile ilişkisinin kesildiği tarihi ve yeri de yine burada kaydeder: Paris, 14 Kanunusani (Ocak), 1900. Bu eserinin eksik kaldığını düşündüğü yanlarını, Bir Şart (Une Charte) ve Ahali Hakimliği isimli risaleleriyle gidermeye çalıştı.

Tunalı Hilmi'nin Mısır'da yayımlanan ve benzer önermeleri içeren son eseri, yazın hayatının en değişik ürünleri arasında yer alan Memiş Çavuş serisinin ilk kitabıdır. Bu serinin Hilmi Beyin "ta kendisi" olarak da nitelenebilecek olan kahramanı, asırlık bilge "Memiş Çavuş"un ağzından hem ikinci Meşrutiyet Meclisini hem de daha sonra Büyük Millet Meclisi'ni amansız bir şekilde eleştirecektir. Dizinin ilk bölümü olan, "Mebuslar Meclisi Kapısında Bir Köylü, Memiş Çavuş: Bu Meclise Girmeliyim" risalesinin kapağındaki diğer yazılara oranla oldukça büyük yazılmış olan "köylü" kelimesi eserin özeti gibidir. 1910'da Kahire'de basılan ve kapakta, "Köylülerime Bir Armağan" ithafıyla sunulan risale, ilk sayfasındaki "Küçük Niyazi'mize" ithafıyla başlar. Yazar bu ithafı Resneli Niyazi'nin Kahire'ye gelişi dolayısıyla yaptığını belirtip, "bu vesileyle fırkacılara bir söz; yıkılan istibdat da çatıdır, siyasidir. Şimdi iş temeli, içtimai istibdadı yıkmamıza, asıl işe kaldı. Bu da: Prenşçilikle, ağacılık, paşacılık, falancılıkla değil (Demokrat, Demokrasi) denilen (Halklı, Halklılık) yoluna dizilmemizle olur. Böyle bir fıkraya temel atacak olana canlar kurban" der ve böylece asıl soruna işaret eder. İttihat ve Terakki'den, esas olarak Abdülhamid sonrasına dönük ve birleştirici bir projesi olmadığı için ayrılan Hilmi Bey, Meşrutiyet'in ilanıyla, tekrar bir aydın olarak görevini yapmakta ve geleceğin ancak demokraside olduğunu ilan etmektedir. ...

II. Meşrutiyet ve İstanbul'a dönüş

Hilmi Bey, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra yurda döndü; sağ kalan kardeşleri ile İstanbul'da buluştu. Başta "İnkılâp" olmak üzere çeşitli yayın organlarında yazıları yayımlandı.

1916'ya değin Karadeniz Ereğlisi, Silivri, Bayburt, Ordu, Beykoz ve Gemlik'te kaymakamlık yaptı; daha sonra savaş nedeniyle ülkeye göç edenler ve sığı-

nanların durumlarını denetlemek ve düzenlemekle görevlendirildi. Bu görevi 1919'a kadar sürdürdü. 14 Eylül 1909 da başladığı Ereğli Kaymakamlığında Fransızlara karşı halkı örgütleyerek onları çekilmeye zorladı. Kızların 15 , erkeklerin 18 yaşından küçük evlenmelerini yasaklayarak 1910 yılında "Karadeniz Ereğlisi Evlendirme Cemiyeti" kurdu ve evlenenlere para v.s. yardımlarda bulundu. Kaymakamlığa talep iletmek için dilekçe yöntemini kaldırıp onların direkt kendisine gelmesini istedi. Bu konuda ikna konferansları bile verdi.

Bayburt Kaymakamlığı sırasında dilenciliğin alabilmesine arttığını görüp (1913) "Bayburt Müslümanlarını Dilendirmez Cemiyeti"ni kurdu. Amacı insanları sokaktan alıp iş bulmaya yönlendirmektir.

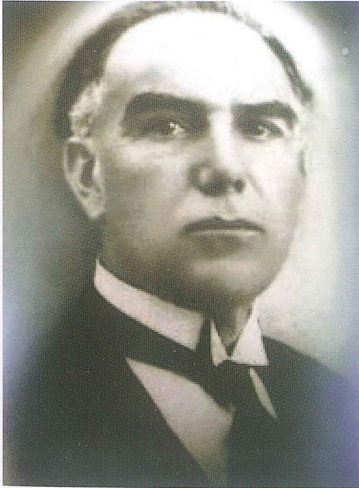
Meclis-i Mebusan üyeliği

Tunalı, Mustafa Kemal'e bağlı bir aydın olarak Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'na girdi.

1919 yılında yapılan seçimlerde Bolu mebusu olarak başladı ancak İstanbul'un İtilaf Kuvvetleri tarafından işgal edilip meclis çalışamaz hale gelince Anadolu'ya geçti.

Ankara'ya Geçişi

İstanbul'dan Ankara'ya geçişi konusunda farklı açıklamalar bulunsa da, Tunalı Hilmi'nin 27 Nisan 1920'den başlayarak TBMM'nin çalışmalarına katılmış olduğu kesindir. Böylece Tunalı Hilmi Bey'in hayatında yeni bir dönem açılmıştır. Bu tarihten başlayarak ölümüne kadar milletvekilliğini sürdürecektir. Jön Türk döneminin bu faal siması, bu kez TBMM'nin en ilginç kişiliklerinden biri olarak tarihe geçecektir.

TBMM milletvekilliği (1920-1928)

TBMM'ye Bolu milletvekili olarak katıldı. Başta belirttiğimiz gibi Düzce Ayaklanmasının bastırılmasında ve Karadeniz Ereğlisi'ni işgal etmek isteyen Fransızlara karşı direnişin örgütlenmesinde görev aldı. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (1921) hazırlık komisyonunda bulundu.

İşçilerin, özellikle Ereğli maden işçilerinin sosyal ve hukuki haklarının verilmesi, çalışma şartlarının iyileştirilmesi için pek çok soru önergesi verip konunun takipçisi olan Hilmi Bey, 1923 ve 1927 seçimlerinde Zonguldak milletvekili olarak yeniden meclise girdi. Bu dönemde işçi hakları konusunda yoğun çabalar gösterdi. Şimendifer hattının Ereğli-Ankara arasında kurulmasının ekonomiye etkisinin büyük olacağını söyleyerek sonunda Türkiye'nin ilk demiryolu hattı olan bu yolun açılmasına neden oldu. Ereğli'yi limanı ile beraber bir Marsilya yapmak fikrini hep savundu. "Amele Birliği" bu günkü SGK'nın temeli olup Ereğli ve Zonguldak'taki işçilerle Tunalı Hilmi'nin teşviki ile kuruldu. 30 Mart 1923 de 25 yataklı Amele Birliği Hastanesini açmakla işçiye verdiği önemi kanıtladı.

Henüz 1923 yılında, meclisten tepki almasına rağmen meclis kürsüsünden kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasını savunurken Nezahat Onbaşı'ya madalya verilmesi önergesinde söz alarak general rütbesinin de verilmesini önerip "Hanım Paşa" görmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine milletvekillerinin ayaklarını vurup gürültü çıkarmasına tepki olarak "Şimdi siz benim anamın , bacımın başına vuruyorsunuz, benim annemin yeri babamdan üstündür" diyerek onları susturmaya çalıştı.

Tunalı ve ailesi evlerinin bahçesinde .

Aynı zamanda Türkçenin özleştirilmesine ve önemine birçok defa gerek TBMM kürsüsünde gerekse yazılarıyla dikkatleri çekti. Getirdiği kanun teklifi ve önergelerinin çoğu yaşadığı dönemin çok ilerisinde yenilikler getirmesi nedeniyle kabul edilmemiş olsa da daha sonra yapılacak Atatürk devrimlerine kaynaklık etti.

Osmanlıcılık konusunda yazdığı makalede Şükrü Hanioglu konumuzla ilgili olarak şöyle demektedir: “Osmanlılık siyasetinde bu dönemde karşımıza çıkan en önemli fikir adamı Tunalı Hilmi Bey olmaktadır. Tunalı Hilmi, imparatorluğun tek kuruluş çaresini bütün ulusal bağlantıları aşacak bir Osmanlı kimliğinin yaratılmasında bulunmakta ve bunu sağlayan bir devlet modelini alternatif olarak sunmaktadır. Ancak, bu şahsın da hutbelerinde, makalelerinde tüm diğer yazarlara karşı savunduğu bu değer, yani Osmanlılık kavramının, bir birlik sağlayıcısı olarak kullanıldığı ve zaman zaman da Türk olma karşılığı olarak ele alındığı gözleniyor.” Gerçekte de özellikle yazıları incelendiğinde görülmektedir ki Tunalı çok içten bir şekilde “Osmanlılar”ı seslenmektedir. Fakat bu seslenişlerin çoğu genelde Müslüman Osmanlılara ve özelde ise Türklere yöneliktir. Son iki kategoriden Türk olanına yönelik seslenişlerinin zaman içindeki seyri, onu “dönüşüm”ün çarpıcı bir örneği yapmaktadır. Bu noktada onun Osmanlılık ve Türkçülüğü salt var olan koşullarda savunulacak en mantıklı fikir oldukları için mi, yoksa gerçekten inandığı için mi savunduğu sorusu sorulabilir. Buna verilecek en iyi yanıt, Tunalı’nın duygularının adamı olduğudur. Gerçekten de hem Osmanlılığı, hem Türklüğü savunduğu dönemlerde üslubuna egemen olan, yapısındaki aşırı duygusallıktır. Doğaldır ki bu evrilme salt duygusallıkla açıklanamaz. Hilmi Bey aynı zamanda maddi gerçeklikle çok ilgili pragmatik bir insandır.

Yine bu dönemde yazdığı bir başka eserinde, köylü kahramanı Memiş Çavuş’u meclise sokmaya çalışan Tunalı, Ermeni, Yahudi, Ulah, Çingene, Arnavut, Kürt, Bulgar, Sırp, Rum, Hristiyan Arap, Müslüman Arap, Gürcü ve Lazlara seslenir. Onları meclisin açılması şenliklerine katılmaya çağırır ve “İster su iç, ister şarap iç/Bana ne senin din işinden/Ne keşişinden ne dervişinden/(...)/Kara geçmişte kalmamak için hiçbirimiz/Hep kardaşlaşın bir olalım hepimiz/Biz ki insanız, hem Osmanlıyız/Kucaklaşalım bir vatanlıyız/Hep Osmanlıyız!” der.

Bu arada dikkat çeken, Türklerin bir unsur olarak sayılmıyor olması veya sayılmalarına gerek görülmemesidir.

Sonuç olarak, Tunalı Hilmi, her ne kadar Müslümanlık ve Türklüğünü hiçbir zaman göz ardı etmemişse de, savunulabilecek en son ana kadar Osmanlılığı savundu, bu idealin en inançlı ve programlı savunucularından biri oldu. Ancak Osmanlılığın savunulduğunun pratik olarak bittiği noktada bir başka idealin-Türkçülüğün ve Turan’ın-savunucusu oldu.

(Hatırlanacağı üzere Kanun-ı Esasi’nin 18. Maddesine göre Osmanlı devletinin dili Türkçe idi ve devlet hizmetine gireceklere Türkçe bilme zorunluluğu getirildi.)

Ana dil kelimesinin mekteplileri kendine getirmesini, ananın yabancı dil boyunduruğundan kurtarılması gerektiğini belirtip, onlarda yabancı kural ve kelimeler kullanmamalarını ister.

“İhtilal der Türkçe’imiz! Davranınız ey gençler/Yırtın, atın: Mektepte bulunmasın bir kitap, /Kim yazılmış düzmece! Asıl budur inkılap! İhtilal!/Yalnız Türkçe düzenli olan yazı basıla/Gerekirse; Bin genç bu uğurda asıla!” der.

Halklılık ve Köylülük konusunda Tunalı Hilmi’nin üzerinde en ağırlıkla durduğu konu, temsil konusudur. Köylüye dizilmiş bir mersiye denilebilecek olan bu Köylü Memiş Çavuş’da Tunalı, her şeyin temel direği olan köylünün mutlaka mecliste temsil edilmesini ister. Sürekli şehirliye -bey- seslenip, eğer köylüyle birleşmezse, yeni düzenin eskisine taş çıkartacağını öne sürer. Doğaldır ki bileşilecek yer meclistir. Her Osmanlı emelinin toplandığı yer olarak görülen meclisi:”bana izin, yer, söz yok da bey’e var!/ Buna gel de sen şimdi kalk emel de!/ Beni bırak şehirliye temel, de!/ Vay şaşkırdınız?. Bakınmayın alık alık!/ Ana şart da, şu mecliste, her azatlık/ Bizden, biz köylü askerden çıktı/ Bilin ki zulmü şu köylü yıktı/ Bilin: temel köylülerdir... Ne sizsiniz ne bu yerdir” sözleriyle Köylü Memiş Çavuş’un ağzından yerer. Burada dikkati çeken, yazarın sürekli olarak bey ve şehirliye seslenmesi, onlardan köylüye destek vermelerini istemesidir. Sorunların temel kaynaklarından birisinin cehalet olduğunu belirten yazar, köylünün geri oluşunu biraz da geri bırakmışlık olarak kabul eder.

Sorunu böyle ortaya koyan Hilmi Bey sürekli olarak halkı ayaklanmaya (bu kendi kullandığı sözcüklerdir) davet ve teşvik eder. Yöntem olarak şiddeti benimseyen bu ihtilalcı, ihtilalin başarılı olabilmesi için birleşme ve örgütlenmeyi birincil koşul olarak görür. Denilebilir ki tüm siyasi hayatı boyunca hep bu amaçlar doğrultusunda çalışmıştır.

Hilmi Bey’in mecliste söz alarak veya bazen de almayıp müdahale ederek en sık vurguladığı konu dil konusudur. Özellikle kanun tasarıları görüşülürken bıkırtıcı derecede müdahaleci oldu ve Türkçe kullanılmasında ısrar etti. İkinci olarak öne çıkardığı ve ilkiyle iç içe geçmiş bir başka konu da köy ve köylüdür. Üzerinde durduğu diğer konular, en genel hatlarıyla, Zonguldak ve Ereğli havzası, bununla ilişkili olarak, amele sorunları, eğitim ve özellikle kadınların eğitimi, mucahir ve mültecilerin sorunla-

rı, imar sorunları, nüfusun arttırılması, propaganda ve istihbarat, bürokrasi ve özellikle kırtasiyeciliğin azaltılması, lakap ve unvanların kaldırılması, istiklal mahkemelerinin savunulması, yerli malı kullanımı, savaşta zarar görenlere yardım ve meclisin işleyişi olarak sıralandırılabilir. Konuşmalarından takip edilebildiği kadarıyla, seçim bölgesinden olsun olmasın birçok insan ona başvurmakta ve o da bu insanların sorunlarını mecliste dile getirmektedir.

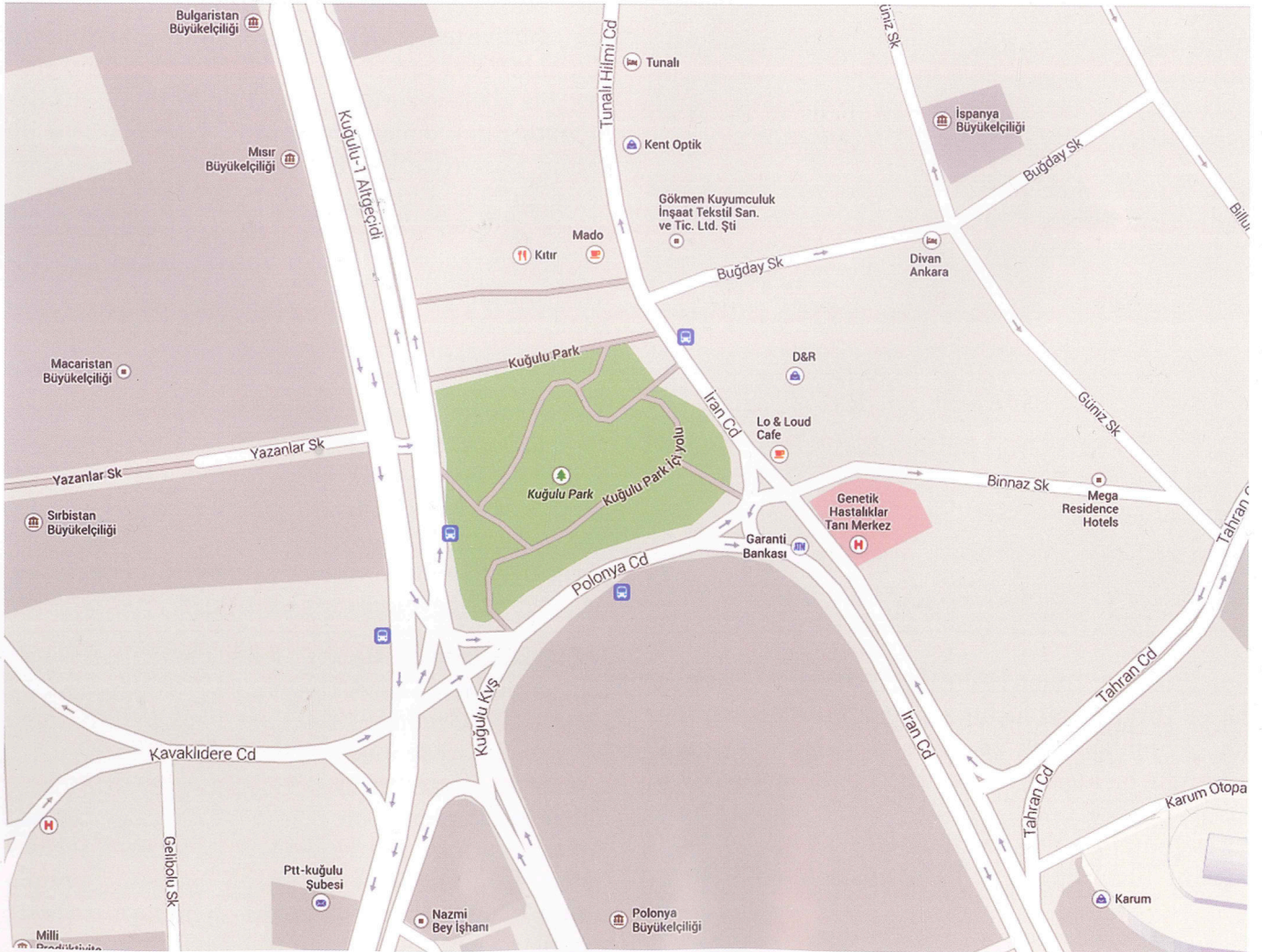
Samet Ağaoğlu Tunalı Hilmi'yi anlatırken "Heyhat! O birinci TBMM'nde yalnız hasımlar, muhalifler, muhafazakarlar tarafından değil, kendi dostları tarafından da anlaşılmıyor, susturulmak isteniyordu" der ki, bu sözler onun meclisteki konumunu oldukça iyi tanımlamaktadır.

Türkçe konusunda bir meclis konuşmasından sonra Mahmut Esat Bey'e teşekkür edip, dili örnek olacak şekilde kurtardığını belirtip: "en zengin dil benim anadilimdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük zaferi, benim en büyük düşmanım olan Arapça kaide-lerden vücuda gelmiş (...) bu melun öldürücü dili ezmektir, kovmaktır" der. Bu dönemde Tunalı daha önce Arapçaya karşı beslediği hoşgörüyü de bir ke-

nara bırakır. Türk oğlunun dünyanın en güzel diline malik olduğunu belirtip, Türkçede Arabi izafetlerin kalktığını, Arabi ve Farsi kelimelerden de kurtulacağını iddia edince, bazı mebuslar karşı çıkar. Bu konuşmalardan epey bir süre sonra Hilmi Bey 23 Ağustos 1923'te "Türkçe Kanunu" diye bir kanun teklifi verir.

Tunalı, Meclis konuşmalarında Arapça ve Acemce-den alınan sözcüklerin atılması gerektiğini belirtip, bu dillerdeki dişilik-erkeklik, (ki Farsçada böyle bir ayrım yoktur) çoğulluk-tekillik ayrımlarıyla dalga geçer. "Türkçede ihtilalin bir an önce yapılması zorunludur, bunun da ucu görülmüştür: ...Hamdolsun bir iman doğmakta/Koca Türk yaratmış bir "Türkçe"! iman yayılır her gence..." . Burada bahsedilen Koca Türk'ün Mustafa Kemal ve gençlere yayılan imanın köy ve köy diline yönelim olduğuna şüphe yoktur.

Eğitimin yaygınlaştırılması ve kız çocuklarının eğitilmesini savunan Tunalı, "hiç tereddüde gerek yoktur ki ilim öğrenmek Müslime üzerine de farzdır. . "Bir çocuğun okuyup yazması, bir çocuğun talimi velhasıl bir çocuğun en büyük düşmanı olan cahil-

Tunalı Hilmi Caddesi ve Kuşulu Park Çevresi Krokisi

likten kurtarılması bizim için bir vazifedir, öyle ise onun için bir haktır. O çocuk kız olsun erkek olsun hakkını istemeye mecburdur” diyerek, meclisin duygularına hitap etmeye ve onları ulusun inşası süresince annenin üstleneceği rolle ikna etmeye çalışmıştır. Kız çocuklarının iyi birer anne olup, inşa edilecek ulusun neferlerini yetiştirecek ulusun anaları olmaktan çok, eğitimi onların bir hakkı olarak görmesi, öyle sanıyoruz ki esas dikkat edilmesi gereken noktadır. Bir başka önemli nokta da kadını köy hayatı dışında da çalışacak ve bunun için de bilgiye ihtiyaç duyacak bir kişi olarak ele almasıdır ki bu da birçok düşüncesi gibi tepkiyle karşılandı, fakat çok geçmeden hayata geçirildi ve ne yazık ki bu düşüncelerinin hayata geçtiğini Hilmi Bey göremedi.

Tek kızı Sevdâ'yı kaymakamlık yaptığı sırada karma öğretimi savunup erkeklerle beraber aynı sınıfta okutması, düşüncesini aynı zamanda pratikte uygulayan bir insan olduğunun kanıtıdır.

Hilmi Bey'in Ankara'da bulunduğu ilk yıllarda şehrin kuzey kısımlarının (Kavaklıdere) şenlendirmesini isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle, günümüz Ankara'sında Karum Çarşısı ve Sheraton Otel'i'nin bulunduğu araziye damadı vasıtası ile satın alır. Bu arazi Cumhuriyet Ankara'sında ilk olarak ticari anlamda şarap üreten Kavaklıdere şarapçılığının da onun varislerince kurulacağı yerdir. Zamanında kardeşi Fehmi'ye Mısır'da araziler ucuzken almadığı için dert yanan, ona yardım etmediği için nedamet getiren ve Fehmi'nin askerliğini bitirmesi dolayısıyla ona gönderdiği kartta felaketine sebep oldum diyen Hilmi Bey bu araziye satın alarak kendisinin ve Fehmi Beyin ailesine hatırı sayılır bir miras bırakır. Hilmi Beyin aldığı ve yıllarca Kavaklıdere Şarapçılığın fabrikasının bulunduğu bu alanı yıllar sonra Fehmi Beyin oğlu Uğurlu Tunalı satar. Adının verildiği caddenin geçtiği alanı da Tunalı devlete bağışlar.

Bu arazi üzerinde eski Ankaralıların bildiği gibi Kavaklıdere şaraplarının üzümler ve şarap fabrikası vardı. Kavaklıdere şaraplarının ilk tesisleri 1928'de Macar bir ustanın yardım ve yol göstermesiyle Cenap Serçeşmebeyleroğlu ve İnsan Tunalı tarafından kurulur. Sevdâ, genç kızlığa adım attığı yıllarda, tesadüfen İsviçre'ye gelen Galatasaray Lisesi, Almanya'da iktisat tahsili yapmış Filibe eşrafından Serçeşmebeyleroğlu Mehmet Cenap (Doğum: Vidin, 1894) ile tanışır. Tanışıklıkları kısa bir süre sonra evliliğe dönüşür. Soyadı kanunu çıkar çıkmaz da ilk işleri söylerken bile insanı nefessiz bırakan o uzun soyadı yerine kısacık bir soyadı seçmek olur: And. Şarapların isimleri de Ankara'nın semtlerinden alınır, Dikmen (kızı), Çankaya (Yıldızı) v.b. Hilmi Bey'in sahip olduğu arazilerden biri de Keçiören Atatürk

Sanatoryumu'nun bulunduğu yerdir. Bu arazi Sevdâ ve İnsan Tunalı tarafından devlete verilir.

Cenap And, yüksek öğrenimi için Avusturya'da kaldığı dönemde, şarap kültürüyle iç içe yaşadığı için, şarapçılıktan iyi anlar. Hayalleri Ankara'ya yerleşip, üzümler yetiştirmek ve şarapçılığa başlamaktır. Ancak milli mücadelenin yaşandığı yokluk yıllarıdır ve satın almak istedikleri arsanın değeri imkanlarını aşar. Akıllarına İsviçre'deki banker tanıdıkları gelir ve onlardan alınan borçlarla, yukarda bahsedilen bölgedeki üzümler yetiştirmek için satın alırlar.

Ankara'nın yeniden yapılandığı o yıllarda inşaatlarda Macar ve Alman işçiler çalıştırılır. Fakat işçilerin en büyük sıkıntısı şarapsızlıktır. Şarap bulamayan işçi 3-4 aydan fazla dayanamaz, ülkesine döner.

İşte tam bu sıralarda, Ziraat Bankası müteahhitliğini yapan Alman asıllı Zagsenberg inşaatçı çalışan Alman ve Macar işçiler için şarap getirir. Ancak Zagsenberg'in bu çabası Müslüman işçilerin fıçıları delik deşik etmesiyle suya düşer.

Atatürk'ün İlgisi

Bu işçilerden biri olan Macar Balaj Usta da şarapsızlıktan mustarıptır ama diğerleri gibi ülkesine dönmek yerine, başının çaresine bakar. İnşa halindeki Ziraat Bankası'nın bodrumunda, çarşıdan aldığı üzümler ve Macaristan'daki köyünde gördüğü derme çatma yöntemlerle şarap üretir. Yıl 1928'dir.

Zoraki müteşebbis Balaj Usta ile şarap üretmek isteyen Cenap And'ın yolları bir tesadüf eseri kesişir. Balaj Usta, inşaat şirketinde çalışmaktansa, Cenap And'la birlikte şarap üretmeyi daha cazip bulur ve şirketten ayrılır.

1929'da basit koşullarda 50 bin litre kapasiteyle üretme başlayan Kavaklıdere, 28 bin litre üretim ve 1500 lira zararla ilk yılını kapatır. Cenap And, başarısız oldukları ilk yıldan dersler çıkarır. Türklerin damak tadını daha iyi inceler ve Kalecik Karası üzümlerinden tatlı ve kırmızı şarap üretimine hız verir.

Kalecik Karası üzümlerinden yapılan şaraplar çok tutulur. 1932'ye gelindiğinde şimdiki Gençlik Parkı'nın olduğu yerde, Yerli Mallar Sergisi açılır. Kavaklıdere de bu sergidedir. Serginin 3. günü Atatürk buraya gelir ve Kavaklıdere Şarabı'nın tadına baktıktan sonra, gazetecilere dönüp, “Hakiki şarap Kavaklıdere'dir. Yarın hepiniz Atatürk Kavaklıdere şarabını beğendi diye yazın” der. Atatürk'ün bu sözleri, ertesi gün şehre yayıldığında Kavaklıdere Pavyonu önünde büyük bir izdiham yaşanır.

*Tunalı Hilmi, Eşi ve Oğlu'nun Cebeci Asri Mezarlıktaki Gömütleri**

Kavaklıdere, sadece Balaj Usta'ya bel bağlamaz elbette. Sevda ve Cenap And şaraphaneyi büyütmek ve kaliteli şaraplar üretmek için Avrupa'dan uzmanlar ve malzemeler getirtir. Sevda Hanım'ın Dışişleri'ndeki işini bırakıp gelen erkek kardeşi İnsan Tunalı'nın da şirkete katılmasıyla büyümeye başlarlar.

Giderek Dünya çapında ün yapan kavaklıdere şaraplarımız.

İnsan-Nerime Tunalı ile Sevda-Cenap And çiftinin çocukları olmaz. Şirketin devamlılığı için İnsan-Nerime Tunalı, İsmail Ugurlu'yu, Sevda-Cenap And çifti de Metin Çavdar'ı evlat edinir. Şirket bir taraftan büyürken ve işler yolundayken Sevda And 1958'de trajik bir kaza geçirir, birlikte gezintiye çıktığı arkadaşıyla freni patlayan bir arabanın altında kalır. Tunalı ailesi henüz Sevda And'ın ölümünü atlatamamışken, İnsan Tunalı beklenmedik bir şekil-

de ölür. Her iki kardeşin ölümüyle şirketteki bütün dengeler altüst olur ve üretim neredeyse durur.

Cenap And, eşinin ölümünden sonra bütün vakitini Avusturya'da eğitimi sırasında kanına işleyen çoksesli müziğe ayırır. Hatta her yıl Kavaklıdere Şarapları'nın kazancının bir miktarının aktarılacağı, Sevda-Cenap And Müzik Tesis'i'ni kurar. Sevda ve Cenap And'ın evlat edindikleri Metin And, sanayiden ziyade güzel sanatlara eğilimli olduğu için şirkete ilgisi azalır, sonunda akademik kariyeri seçer ve aileyle ilişkisi kesilir.

Cenap And, Sevda Hanım'ın ölümünden sonra uzun bir süre yalnız yaşar. 1968'de, Almanya'da lisan, Fransa'da matematik ve İstanbul'da Fransız Filolojisi eğitimi gören Ayşe Cevza Başman ile evlenir. Cevza Hanım, evlendikten beş yıl sonra Sevda-Cenap And Müzik Tesis'i'ni, çoksesli müziğin Türkiye'de tanıtılması ve Cenap Bey'in ilk eşi Sevda Hanım'ın hatırası için bir vakfa dönüştürür. Şu anda Sevda-Cenap And Müzik Vakfı, Türkiye'nin en büyük festivallerinden biri olan Uluslararası Ankara Müzik Festivali'ni düzenliyor ve her yıl Cevza Hanım'ın ölüm yıldönümü olan 6 Aralık'ta müziğe büyük emeği geçenlere ödül veriyor.

Cenap Bey ölümünden (1982) sonra Cevza Hanım vakfın yönetimine kardeşi Mehmet Başman'ı getirir. Kendi ölümünden sonra da Vakıf, Başman ailesi tarafından amaçları doğrultusunda yönetilmeye devam ediliyor.

Bu gün sanat ve kültür alanında görmek istediğimiz zenginler bir elin parmakları kadar azken Cumhuriyetin ilk sanat ve iş dünyası ilişkisi olarak görülecek bu girişim bu nedenle anılmaya değerdir. Ama biz nedense iki sıkımlık şöhretli ailelerin bile ıncığını cı-cığını bilirken, rakıcı bir millete taaa 1929'larda şarap içirmeyi kafaya koymuş Ankaralı Başman ailesi hakkında hiçbir şey bilmiyoruz

Ölümü

1928 yılında tüberküloz hastalığına yakalanıp(kimi kaynaklara göre kanser) İstanbul Şişli Etfal Hastanesi'ne yatan Himi Bey, birkaç ay süren ve sonuç vermeyen tedavinin ardından 26 Temmuz 1928'de İstanbul'da hayatını kaybetti. İstanbul'da Maçka Mezarlığı'na defnedilen cenazesi daha sonra Ankara'ya getirildi ve Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedildi.

İsmi, Atatürk'ün isteği ile Ankara'nın pek çok gözde mekanının toplandığı çekim merkezlerinden biri olan Tunalı Hilmi Caddesi ile yaşamaktadır.

Görüldüğü gibi Tunalının yaşam öyküsü en karanlık ve umutsuz görünen dönemlerde bile ülkesi için mücadele ile geçmiştir. Gezi Parkı olaylarının Ankara merkezi olarak Kuğulu Park ve Tunalı Hilmi Caddesi(Kimilerine göre o günü anmak için "tomalı Hilmi") seçilmesi de tesadüf değildir. Tunalı gibi pek çok aydınımızı unutmamak ve çağdaş ülkelerin yanında yer almak, günde beş saat TV seyreden bir toplumla değil okuyup araştıran bir toplumla olabilir diye düşünüyoruz.

Bu şansın olmadığına inanan, umutsuz aydınların olması ise ülkenin geleceği için yararlı değildir. Çünkü bu umutsuzluk sömürgecilerin aradığı bir durumdur. Umutsuzluk kurtuluş savaşındaki mandacıları hatırlatır. Bu tutumun değişmesi Türkiye'nin dünyanın çağdaş ülkeler katına ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

Eserleri

- *Un projet d'organisation de la souverainete du peuple en Turquie* (Türkiye'de halk hakimliği(düzen) Bir şart-Bir dilek, 1904)adıyla yayımladığı ayrıntılı anayasaya tasarısı. (Bu çalışması Fransızcasından çevrilerek Tarih ve Toplum dergisinde "Tunalı Hilmi'nin Halk Hakimiyeti Risalesi ve Anayasa Tasarısı" adı altında yayımlandı.(Mart 1984, sayı 3))
- Evvel ve Ahir
- Makedonya Mazisi
- Hâl
- İstikbal(1898)
- Peşte'de Reşid Efendi (1899)
- Rezalet yine İspanya'da (1900)
- Kongre, Cevapları-Cevabımız(1901)
- Kongre Nedir, Nasıl Olmalıdır?(1901)
- Bir Dilek (1902)
- Memiş Çavuş Büyük Millet Meclisinde (1923)

Kaynaklar:

1. Hanioglu Şükrü, "Osmanlıcılık", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 5. Cilt, İletişim Yay. 1985.
2. Ateş Sırrı, Tunalı Hilmi Bey Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aydın.. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2009...
3. Kuban Doğan, Kendini Öğrenmeyen Toplum.. Cumhuriyet Kitapları.Mart 2013.
4. Tarihe İmza Atanlar.Belgesel. Kanal B.Aralık 2013.
5. Ağaoğlu Samet, Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınları, 1969.
6. Sarıbaş Şermin. Üç Aileye Yayılan 25 Yıllık Serüven, Hürriyet Gazetesi, 15 Ağustos 2004.

* Fotoğraflar: Prof. Dr. Adnan ATAÇ

Derleyen:

Prof. Dr. Naki SELMANPAKOĞLU

Gezi Parkı Eylemlerinde Tunalı